WIKIPEDIA

Idioma chamorru

L'**idioma chamorru** (autoglotónimu: *chamoru*) ye la llingua falada na isla de Guam y nes islles Marianes del Norte onde comparte la oficialidá col inglés. En dellos llares nes Carolines, sobremanera en Yap y Ponapé, tamién se sigue utilizando y ta oficialmente reconocíu. Estes islles d'Oceanía tuvieron venceyaes a España dende 1521 a 1898-1899. Tamién usen la llingua, nos Estaos Xuníos, dellos inmigrantes y descendientes d'estos. Ye una llingua malayu-polinesia, na familia austronesia, y tien munches influencies del español, habiendo llegáu a considerase qu'el chamorru faláu a finales del sieglu XIX yera un criollu de base española.

Ye una llingua aglutinante, dexando que los raigaños sían modificaes por un númberu ilimitáu d'afixos. Por casu, *manmasanganenñaihon* "(plural) falar un ratu (con/a)" vien del prefixu de plural *man*-, l'intensificador de pasáu *ma*-, el raigañu verbal *sangan*, el sufixu *i* "a, escontra" (que nesti casu camuda'l so timbre a *y*) cola consonante añedida *n* y el sufixu *ñaihon* "una pequeña cantidá de tiempu". Asina pos "*In manmasanganenñaihon gui*'" significa "Tuvimos falándo-y un ratu".

Al igual que l'español tamién tien nel so alfabetu la lletra *ñ* y gran cantidá de vocabulariu procedente del español (aprosimao'l 50 % de los raigaños de les pallabres). Sicasí, dellos autores consideren qu'esto non lo convierte nun criollu del español, una y bones el chamorru suel usar los préstamos al estilu micronesiu (por casu: bumobola, "xugar cola bola o pelota" col infixu verbalizante -um- y la reduplicación de la primera sílaba del raigañu).

Aprosimao hai unos 50 000 falantes de chamorru a lo llargo de Guam, Saipán, Tinián, Rota, Yap, Ponapé y otres partes d'Estaos Xuníos.

Les llingües más cercanamente emparentaes col chamorru atópase nes Filipines, magar dellos llingüistes consideren al chamorru como una llingua aisllada dientro de la familia malayu-polinesia.

El númberu de falantes de chamorru tornó nos años recién, y polo xeneral, ente los mozos amuesa cada vez más influencia del inglés, y tienden a entemecer chamorru ya inglés na conversación. En Guam (llamáu *Guåhan* polos falantes de chamorru) el númberu de falantes nativos menguó dende la última década, ente que nes Marianes del Norte los mozos inda falen l'idioma con fluidez.

Chamorru
'Chamoru'

Faláu en	Guam (Territoriu ensin incorporar d'USA) Islles Marianes del Norte (Estáu llibre acomuñáu a EUA) Paláu Estaos Federaos de Micronesia
Falantes	94 700 (1991)
Familia	Austronesio Malayu-polinesiu Sulawesi-polinesiu **Chamorru**
Alfabetu	Llatín
Estatus oficial	
Oficial en	Guam (cooficial) Islles Marianes del Norte (cooficial)
Reguláu por	*Nun ta reguláu*
Códigos	
ISO 639-1	ch
ISO 639-2	cha
ISO 639-3	cha (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=cha)

Estensión del chamorru

Conteníu

El chamorru como *español criollu*

Rafael Rodríguez-Ponga considera al chamorru un español-austronesio o una llingua mista hispanu-austronesia o, siquier, una llingua que surdió d'un procesu de contautu y de *criollización* na islla de Guam, una y bones el chamorru modernu nun ta namái influyíu en vocabulariu, sinón que tien na so gramática numberosos elementos d'orixe español: verbos, artículos, preposiciones, numberales, conxunciones, etc.[1] Esi procesu, qu'empezó nel sieglu XVII y terminó a principios del sieglu XX, significó un cambéu fondu dende'l chamorru antiguu (paleo-chamorru) hasta'l chamorru modernu (neo-chamorru), nel so gramática, fonoloxía y léxicu.[2]

Pela so parte, el llingüista Donald M. Topping, nel llibru de testu *Chamorru Reference Grammar*, diz qu'anque hubo una entrada masiva de préstamos del español ya inclusive inflúi del español nel sistema de soníos del chamorru, la influencia ye lingüísticamente superficial, ensin apenes efeutos na gramática.[3]

Chamori, chamorru y chamoru

La sociedá precolonial nes islles Marianes basar nel sistema de castes, "Chamori" foi'l nome de la casta gobernante.[4] (http://www.guampedia.com/mampolitiku-politics/)

Dempués de que España anexionara y conquistara les islles Marianes, el sistema de castes eventualmente escastar mientres el dominiu español, entós los españoles empezaron a referise escontra los autóctonos col exónimo *chamorru*. El nome *chamoru* ye un endónimu deriváu de la pronunciación nativa del mesmu exónimo hispanu.

Delles persones postulen que la definición española de "chamorru" xugó un rol importante al ser usada pa referise a los habitantes del archipiélagu. Amás de que Chamorru (http://www.misapellidos.com/significáu-de-Chamorru-112429.html) ye un apellíu d'orixe español, más específicamente Castellanu, que según delles fontes significa "el de la cabeza tosquilada"[5] (http://heraldica.levante-emv.com/chamorru/), amás de ser utilizáu como llamatu pa'l portugueses, que teníen el costume de tosquilase. Otres fontes argumenten que'l significáu ye "echar moros" esti pronunciáu rápido sonaría como chamorru. Acordies con esto, el termino chamorru pudo ser utilizáu pa designar a los habitantes d'estes islles yá que Circa, un misionario católicu reportó que los homes usaben un estilu deportivu nel cual tosquilaben la so cabeza. Esti estilu foi inclusive retratáu en "caricatures" modernes qu'intenten faer risión a los chamorros d'antaño. Sicasí, les primeres descripciones europees alrodiu de l'apariencia física de los "chamorru" nos años 1520-1530 reporta que dambos sexos teníen una llarga melota, que llegaba inclusive más embaxo de la so cintura. Otra descripción, fecha cerca de 50 años dempués, reporta que los nativos d'esi tiempu arreyaben el so pelo con unu o dos nuedos.[6] (http://www.guampedia.com/concepts-of-beauty-in-ancient-chamorru-society/)

Alfabetu

' (oclusiva glotal), A, Å, B, Ch, D, Y, F, G, H, I, K, L, M, N, Ñ, Ng, O, P, R, S, T, O, Y

Nótese que la lletra Y suelse pronunciar más bien como 'dz' (aproximamientu a una pronunciación rexonal de la "y" o la "ll ", que los sos soníos nun esisten en chamorru), según tampoco se suel estremar la N de la Ñ. Asina pos el topónimu **Yona** pronúnciase 'dzo-nia', non 'yo-na' que sería lo esperao. Nótese amás que'l soníu de la Ch aseméyase más a 'ts' qu'a 'tsh' y que A y Å frecuentemente nun s'estremen en chamorru escritu, escribiéndose dambes como 'A', anque la escritura cuidao nos llibros de testu o nes publicaciones oficiales si curiar d'estremales.

Espresiones básiques en chamorru

Håfa Adai	*Hola*
Saludu	*saludos*
Håfa tatatmanu hao?	*¿cómo estes?*
Håyi na'ån-mu?	*¿Cómo te llames?*
Si Juan yo'	*Yo soi Juan*
Ñålang yo'	*Yo tengo fame'*
Amego	*Amigu*

Bona suette	*Bona suerte*

Adios	*adiós*
Felis Kumpliañus	*Feliz Cumpleaños*
Maolek na Hai'ånin	*Bonos díes*
Bones Dihas	*Bonos díes*
Maolek na Balto'ånin	*Bones tardes*
Bones Tåtdes	*Bones tardes*
Maolek na Puenge	*Bones nueches*
Bones Nueches	*Bones nueches*

Estil otru diha	*Hasta otru día*
Estil agupa'	*Hasta mañana*
Si Yu'us ma'åse'	*Gracies*
Bon probecho, Tåyá' Guaha	*De nada, nun hai de qué*
Hu Guaiya Hao	*Te quiero*
Guåhan/Guajan	*Guaján, Guam*
Felis Nabidat yan Añu Nuebu	*Feliz Navidá y Añu Nuevu*
Plasan Batkon Aire	*Aeropuertu*

Numberales

El chamorru actual utiliza tol sistema numberal tomáu del español.

- **1-10**: Unu, dos, trés, kuåtro, sinko, sais, siete, ocho, nuebi, dies
- **11-19**: onse, dose, trese, katotse, kinse, diesisáis, diesisiete, diesiocho, disinuebi
- **20-90**: beinti (benti), trenta (trenta), kuarenta, sinkuenta, sisenta, sitenta, ochenta, nobenta
- **100-900**: vidaya(to), dos sientos, trés sientos, kuåtro sientos, kinientos, sais sientos... nobesientos (nuebe sientos)
- **1000-9000**: mit, dos mit, trés mit...
- **> 1 000 000**:un miyón, dos miyón, trés miyón...

Sicasí, ye frecuente na conversación bonal que los chamorros usen numberales n'inglés cuando cunten dólares.

Referencies

1. Rafael Rodríguez-Ponga, *L'elementu español na llingua chamorra*, CD-Rom, Madrid, Serviciu de Publicaciones de la Universidá Complutense, 2003. eprints.ucm [1] (http://eprints.ucm.es/3664/)
2. Rafael Rodríguez-Ponga, *Del español al chamorru: Llingües en contautu nel Pacíficu*. Madrid, Ediciones Gondo, 2009, www.edicionesgondo.com [2] (http://www.edicionesgondo.com)[3] (http://www.edicionesgondo.com/index.php?page=shop.product_details&flypage=shop.flypage&product_id=68&category_id=&manufacturer_id=&option=com_virtuemart&Itemid=8)
3. Topping, Donald (1973). *Chamorru Reference Grammar (https://books.google.com/books?id=iUQle0R4Y3sC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false)*. University Press of Hawaii, 6 y 7. ISBN 978-0-8248-0269-1. (n'inglés)

Bibliografía

- Aguon, K. B. (1995). *Chamorru: a complete course of study*. Agana, Guam: K.B. Aguon.
- Chung, Sandra. 1998. The design of agreement: Evidence from Chamorru. University of Chicago Press: Chicago.
- Rodríguez-Ponga, Rafael (2003). *L'elementu español na llingua chamorra*. Madrid: Serviciu de Publicaciones, Universidá Complutense (Complutense University of Madrid). http://eprints.ucm.es/3664/
- Rodríguez-Ponga, Rafael (2009). *Del español al chamorru. Llingües en contautu nel Pacíficu*. Madrid: Ediciones Gondo.
- Topping, Donald M. (1973). *Chamorru reference grammar.* Honolulu: University of Hawaii Press.
- Topping, Donald M., Pedro M. Ogo, and Bernadita C. Dungca (1975). *Chamorru-English dictionary.* Honolulu: University of Hawaii Press.
- Topping, Donald M. (1980). *Spoken Chamorru: with grammatical notes and glossary,* rev. ed. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Hunt, Mike (2008). "Speaking Chamoru Moru Moru". San Roque, Saipan.

Enllaces esternos

- Consulta la edición de Wikipedia **n'idioma chamorru**.
- Diccionariu billingüe español-chamorru en Commons, conversión en PDF d'una edición española de 1865
- Diccionariu billingüe inglés-chamorru/chamorru-inglés n'Internet Archive (http://archive.org/details/rosettaproject_cha_vocab-1), conversión a dellos formatos (PDF, EPUB, Kindle etc.) d'una edición estauxunidense de 1918

Control d'autoridaes	**Proyeutos Wikimedia** · Datos: Q33262 · **Identificadores** · GND: 4193398-9 (https://d-nb.info/gnd/4193398-9) · NDL: 00573576 (https://id.ndl.go.jp/auth/ndlna/00573576) · AAT: 300388087 (https://www.getty.edu/vow/AATFullDisplay?find=&logic=AND&note=&subjectid=300388087) · **Diccionarios y enciclopedies** · Britannica: url (https://www.britannica.com/topic/Chamorro-language)